

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ТРОКОЗ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 339.137.2:338.43-027.3:339.92(477)

**ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор,
академік НААН
Кваша Сергій Миколайович,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
проректор з навчальної і виховної роботи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Зінчук Тетяна Олексіївна,
Житомирський національний
агроекологічний університет,
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин та європейської інтеграції

кандидат економічних наук
Пугачевська Катерина Сергіївна,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
старший викладач кафедри міжнародних
економічних відносин

Захист відбудеться «02» листопада 2018 року о 10⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.01 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «28» вересня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. П. Гогуля

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Угода про асоціацію між Україною та ЄС створює передумови розвитку економічних взаємовідносин та посилення структурних характеристик торговельних потоків з країнами-членами ЄС як в грошовому, так і в натуральному виразі. В контексті розвитку національної економіки ринок конкурентоспроможної агропродовольчої продукції посідає одне із ключових місць, зважаючи на ємність ринку та його вплив на соціально-економічний розвиток країни в цілому. З огляду на зростання ступеня відкритості ринків та зниження рівня протекціонізму, одним з головних критеріїв, що визначатиме здатність товару, товаровиробника, галузі, країни в цілому протистояти викликам на внутрішньому і міжнародному ринках, є конкурентоспроможність. Виробництво конкурентоспроможної агропродовольчої продукції сприятиме подальшому розвитку ринкових відносин в державі, матиме безпосередній вплив на добробут кожного громадянина та продовольчу безпеку країни.

Поглиблення політичної асоціації та економічної інтеграції між Україною та ЄС здатне надати імпульс трансферу технологічних знань та фізичного капіталу в Україну і налагодженню виробництва агропродовольчої продукції з високою часткою доданої вартості. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі є ключовою частиною Угоди про асоціацію, що передбачає суттєву лібералізацію торгівлі між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази. Асиметричність Угоди на користь України розширює адаптаційні можливості вітчизняних експортерів з огляду на переваги для них в частині першочерговості доступу до європейських ринків, при цьому Україна відкриватиме свої кордони значно повільніше.

Фундаментальні поняття конкурентоспроможності досліджено та розроблено у наукових працях економістів Ф. Найта, Б. Оліна, М. Портера, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, К. Сала-і-Мартіна, П. Самуельсона, А. Сміта, Р. Фатхутдінова, Ф. Хаєка, П. Хейне, Дж. Хікса, Е. Чемберліна, К. Шваба та інших науковців. Серед вітчизняних дослідників питання розвитку конкуренції та забезпечення конкурентоспроможності економічних формацій висвітлюється у працях В. Андрійчука, О. Бородіної, Н. Вдовенко, А. Гальчинського, О. Гейця, А. Діброви, Т. Зінчук, С. Кваші, М. Маліка, К. Пугачевської. Суттєвий внесок у розкриття питань формування та функціонування ринку агропродовольчої продукції зробили вітчизняні вчені В. Амбросов, В. Власов, П. Гайдучий, В. Галушко, М. Дем'яненко, Т. Дудар, М. Ільчук, О. Попова, М. Пугачов, Ю. Лупенко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Шпичак та інші вчені-економісти.

Водночас, незважаючи на цінність проведених наукових досліджень, питання щодо особливостей функціонування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції та підвищення рівня її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках не втрачають актуальності з огляду на зобов'язання та можливості, що закріплені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Актуальність і практична значущість вказаних питань зумовили вибір теми

дисертації роботи, визначили мету та завдання, а також об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою: «Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС» (номер державної реєстрації 0115U003456), в межах якої автором обґрунтовано концептуальні положення розрахунку показників виявлених порівняльних переваг агропродовольчої продукції.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – обґрунтувати теоретико-методичні підходи дослідження ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції на основі оцінки виявлених порівняльних переваг вітчизняної продукції в торгівлі з країнами-членами ЄС та розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішено такі завдання:

- узагальнити сутнісну характеристику поняття «конкурентоспроможність» та існуючих показників міжнародної конкурентоспроможності для забезпечення необхідної теоретичної бази дослідження;
- розкрити особливості розвитку ринку агропродовольчої продукції в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;
- провести комплексний аналіз інструментів розрахунку порівняльних переваг;
- проаналізувати стан зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами-членами ЄС;
- розрахувати основні показники індексу виявлених порівняльних переваг агропродовольчої продукції України в торгівлі з країнами-членами ЄС на основі аналізу стану зовнішньої торгівлі;
- розробити графічну матрицю спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС;
- здійснити оцінку потенційної конкурентоспроможності вітчизняного агропродовольчого виробництва;
- виокремити елементи ефективно-орієнтованих прикладів розвитку національних економік;
- здійснити економічне прогнозування тенденцій обсягів експорту агропродовольчої продукції з України до країн-членів ЄС та розробити пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності.

Об'єкт дослідження – процес розвитку торгівлі конкурентоспроможною агропродовольчою продукцією між Україною та країнами-членами ЄС.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів розвитку торгівлі конкурентоспроможними агропродовольчими товарами між Україною та країнами-членами ЄС, що здійснюється з врахуванням порівняльних переваг.

Методи дослідження. Теоретичною і методичною основою досліджень є базові положення економічної теорії, аграрної економіки, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем конкуренції та конкурентоспроможності. Із загальнонаукових використано такі методи: діалектичний (при розгляді теоретичних основ дослідження конкурентоспроможності); дедукції (при побудові структури роботи та вивченні предмета дослідження); абстрактно-логічний та синтезу (при уточненні тлумачень категоріального інструментарію теми дослідження); аналізу (при вивченні тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією з країнами-членами ЄС) та індукції (при формуванні висновків дисертаційного дослідження).

Із спеціальних методів використано під час дослідження такі: табличний та графічний (при виявленні закономірностей та висвітленні результатів дослідження); статистичний (при збиранні, зведенні, аналізі статистичних даних); факторний аналіз (при дослідженні потенційної конкурентоспроможності на основі показників вартості ресурсів на внутрішньому ринку (*DRC*)); кореляційний аналіз (при вивченні тісноти зв'язку між імпортом української кукурудзи та тенденціями експорто-орієнтованої тваринної галузі Іспанії); розрахунково-графічний (при дослідженні виявлених порівняльних переваг в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти України, аналітичні матеріали, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Комітету статистики ООН, Статистичної служби Європейського Союзу (Eurostat), звіти Всесвітньо-економічного форуму, статистичні дані Міжнародного валютного фонду, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, періодичні видання, матеріали міжнародних конференцій, результати власних досліджень та розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних і практичних засад функціонування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції в умовах європейської інтеграції України. У процесі дослідження одержано такі результати, що містять наукову новизну:

вперше запропоновано використовувати коефіцієнт витрат внутрішніх ресурсів (*Domestic Resources Cost, DRC*) для проведення порівняльного аналізу існуючого та потенційного рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції вітчизняного виробництва на ринку країн-членів ЄС, що зробить можливим виявити пріоритетні напрями торговельної спеціалізації країни та розмір загальнокорисного ефекту, отриманого від зменшення імпорту або збільшення експорту при зростанні внутрішнього виробництва. Імплементация даної концепції вбачається доцільною при розгляді економічної ситуації, що передбачає альтернативність локального виробництва певного товару та імпортування аналогічного товару із закордону;

удосконалено:

– обґрунтування рівнів конкурентоспроможності (товар – виробник – галузь – країна) з визначенням ступеня та характеру залежності кожного

наступного рівня від попереднього. На відміну від існуючих, додається перелік факторів, що в сукупності якісно-досягнутих складових визначатимуть економічний успіх кожного окремого рівня. Відповідно, конкретизація призми ієрархії об'єктів конкурентоспроможності значно розширює вагомість та взаємозалежність кожного з рівнів;

– методичні основи розрахунку рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на основі індексу виявлених порівняльних переваг (*Revealed Comparative Advantage, RCA*) та трансформаційних похідних індексу, що побудовані на основі торговельних змінних. На відміну від існуючих методів, здійснено одночасне застосування симетричного індексу порівняльних переваг (*RSCA*) та індексу торговельного балансу (*TBI*), що сприяло розробленню графічної матриці спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС;

дістали подальшого розвитку:

– визначення конкурентоспроможності як економічної категорії, яке, на відміну від існуючих, відображає таку особливість суб'єкту, як його тривалу здатність до ефективного функціонування в умовах ринкової економіки, що дозволяє враховувати обмеженість стану в часі та стверджувати про необхідність зіставлення отриманих результатів з понесеними витратами;

– необхідність розгляду ринку агропродовольчої продукції як такого, що включає продукцію аграрної та харчової промисловості. Сільськогосподарська продукція і продукти харчування є предметом торговельно-економічних відносин. Сільське господарство та харчова промисловість є тісно пов'язаними галузями, оскільки сільськогосподарська галузь постачає основні сировинні компоненти харчовій промисловості, водночас участь підприємств харчової промисловості у продуктовому ланцюзі зумовлює збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції;

– виявлення прямого зв'язку між порівняльними перевагами та торговим балансом. Таким чином, рівень порівняльних переваг відображає спеціалізацію країни в статусі нетто-експортера чи нетто-імпортера для певного товару, що, в свою чергу, визначає соціально-економічний ефект від виробництва продукції всередині країни;

– напрями використання Індексу глобальної конкурентоспроможності (*GCI*) в процесі порівняння об'єкту аналізу з ефективно-орієнтованими прикладами розвитку національних економік через інструмент бенчмаркінгу рушіїв економічного розвитку, що дає змогу більш рельєфно відображати продуктивність економіки та її здатність досягати зростання;

– систематизація науково-теоретичних та прикладних рекомендацій щодо формування пріоритетних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на ринку країн-членів ЄС на основі таких елементів: формування позитивного бізнес-іміджу; забезпечення відповідності продукції вимогам країн-членів ЄС; проведення ретельного аналізу конкурентного середовища; розроблення програми дій із залучення фінансування; адаптація до європейських умов ведення бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у проведенні оцінки стану торгівлі агропродовольчою продукцією між Україною та країнами-членами ЄС, визначенні спеціалізації по кожній товарній групі агропродовольчих товарів з урахуванням виявлених порівняльних переваг в розрізі категорій нетто-експортер чи нетто-імпортер.

Запропоновані механізми стимулювання зростання аграрного сектору національної економіки використано Департаментом стратегії та економічного розвитку Міністерства аграрної політики при розробленні нових підходів до формування аграрної політики щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції.

Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі у Національному університеті біоресурсів і природокористування України при викладанні дисциплін «Глобальна економіка», «Національна економіка», «Прикладна економіка».

Представлені у роботі результати щодо оцінки потенційної конкурентоспроможності використано Департаментом економічного розвитку і торгівлі Київської обласної державної адміністрації при підготовці аналітичних записок, обґрунтуванні пропозицій розвитку ринків та у Програмі соціально-економічного та культурного розвитку Київської області.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною, самостійною науковою працею, що має наукове та прикладне значення. Усі наукові результати, висновки та пропозиції, що представлені у дисертації й виносяться на захист, є результатом власних досліджень і авторських здобутків.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, наукові ідеї, практичні результати обговорювалися та доповідалися автором на: II Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік» (м. Львів, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Economy versus the environment – competitiveness or complementarity» (м. Яхранка, Республіка Польща, 2015 р.); XIV Всеукраїнській науково-практичній он-лайн-конференції молодих учених та студентів «Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації» (м. Острог, 2016 р.); Першому та Другому турах інтелектуальної гри «Аграрно-політичні дебати» (м. Київ, 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ, 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 9 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 4 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 291 сторінку комп'ютерного тексту. Робота містить 32 таблиці та 38 рисунків. Список використаних джерел налічує 187 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації одержаних результатів, окреслено особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади функціонування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції**» визначено економічну сутність та теоретичні засади системи конкурентоспроможності агропродовольчої продукції; проаналізовано зміст взаємодії елементів ринку агропродовольчої продукції та особливості функціонування; визначено методичні основи дослідження конкурентоспроможності агропродовольчої продукції.

Констатовано, що однією з найважливіших рушійних сил розвитку соціально-економічних структур та основою функціонування ринкової економіки є конкуренція. Проаналізовано та підтверджено, що на стан конкуренції впливає п'ять основних конкурентних сил: «загроза виникнення нових конкурентів», «загроза появи товарів-замінників», «здатність постачальників комплектуючих виробів торгуватися», «здатність покупців торгуватися», «боротьба існуючих конкурентів».

На основі опрацювання теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних вчених розглянуто та проаналізовано теоретично-наукові підходи до визначення змісту поняття «конкурентоспроможність» як основи для теоретичного аналізу сутності поняття економічного зростання. Встановлено, що поняття «конкурентоспроможність» як економічна категорія включає декілька рівнів, тому є доцільним розглядати її через призму ієрархії об'єктів конкурентоспроможності: окремий товар → підприємство → галузь → країна в цілому. Узагальнена характеристика рівнів конкурентоспроможності, з чітким відстеженням залежності кожного наступного рівня конкурентоспроможності від переднього, дає чітке розуміння способу досягнення певного ієрархічного щабля.

Обґрунтовано, що в питанні розвитку національної економіки ринок агропродовольчої продукції посідає одне із ключових місць, зважаючи на ємність ринку та вплив на соціально-економічний розвиток країни в цілому.

Виділено методичні основи дослідження конкурентоспроможності агропродовольчої продукції та розглянуто й проаналізовано теоретичні та наукові підходи до поняття «виявлена порівняльна перевага». Встановлено, що найбільш широко використовуваним показником міжнародної конкурентоспроможності окремих товарів або галузі країни є індекс виявлених порівняльних переваг (*Revealed Comparative Advantage, RCA*), що було вперше розроблено дослідником Б. Балассою та розраховується за формулою (1):

$$RCA_{ij} = (x_{ij} / X_j) / (x_{iw} / X_w), \quad (1)$$

де RCA_{ij} – індекс виявлених порівняльних переваг для i -го товару j -ї країни; x_{ij} – експорт i -го товару j -ї країни; X_j – загальний обсяг експорту j -ї країни; x_{iw} – світовий експорт i -го товару; X_w – загальний світовий експорт.

Якщо $RCA_{ij} > 1$, то i -й товар j -ї країни має порівняльні переваги. Загальна частка експорту країни в товарах, що досліджуються, є більшою, ніж частка у світовій торгівлі. З іншого боку, якщо $RCA_{ij} < 1$, то такі товари мають порівняльні невігоди. Використання індексу RCA для оцінки експортного потенціалу дозволило визначити, чи перебуває країна в процесі розширення лінійки товарів, стосовно яких вона має торговельний потенціал.

Досліджено, що вагомість індексу відносних торговельних переваг (*Relative Trade Advantage, RTA*), що запропоновано Т. Волрасом, поширюється на індекс RCA , обчислюється шляхом включення в рівняння індексу відносної залежності від імпорту (*Relative Import Penetration, RMP*) та віднімання від індексу відносної експортної переваги (*Relative Export Advantage, RXA*). Розрахунок індексів RXA та RMP ґрунтується на базовому індексі виявлених порівняльних переваг RCA .

Для розрахунку індексу відносних торговельних переваг RTA використовують показники експорту та імпорту певного товару (формула 2):

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (2)$$

де RTA_{ij} – індекс відносних торговельних переваг i -го товару j -ї країни; RXA_{ij} – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i -го товару в j -й країні; RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i -го товару у j -й країні. Позитивні значення індексу RTA вказує на відносні переваги у зовнішній торгівлі, негативне – на відносні невігоди.

З'ясовано, що використання методу розрахунку індексу RTA на основі одночасного врахування параметрів експорту й імпорту є релевантним щодо завдань комплексного дослідження конкурентоспроможності відносно інших методів, які враховують лише експорт чи імпорт. Індекс відносної експортної переваги RXA розраховують за формулою (3):

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} X_{kl}), \quad (3)$$

де RXA_{ij} – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i -го товару в j -й країні; X – експорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Індекс RXA визначають як відношення частки країни в світовому експорті певного товару до її частки в світовому експорті всіх інших товарів. Значення індексу RXA інтерпретується таким чином: якщо воно є більшим від 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту товару, що досліджується, якщо ж меншим від 1, то це вказує на конкурентні невігоди.

Індекс відносної залежності від імпорту RMP є дуже схожим до індексу RXA , з тією лише різницею, що в цьому випадку до уваги береться імпорт (формула 4):

$$RMP_{ij} = (M_{ij} / \sum_{l, l \neq j} M_{il}) / (\sum_{k, k \neq i} M_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} M_{kl}), \quad (4)$$

де RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i -го товару у j -й країні; M – імпорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Якщо значення індексу $RMP > 1$, то залежність від імпорту висока (вказує на конкурентні невігоди), у випадку ж якщо $RMP < 1$, то залежність від імпорту низька (вказує на порівняльні конкурентні переваги).

Встановлено, що одночасне застосування симетричного індексу порівняльних переваг $RSCA$ та індексу торговельного балансу TBI дало змогу побудувати графічну матрицю, що чітко ідентифікує наявність чи відсутність спеціалізації в межах товарної групи агропродовольчих товарів з урахуванням порівняльних переваг. Симетричний індекс порівняльних переваг $RSCA$ визначається за формулою (5):

$$RSCA_{ij} = (RCA - 1) / (RCA + 1), \quad (5)$$

де $RSCA_{ij}$ – симетричний індекс порівняльних переваг i -го товару у j -й країні; RCA – індекс виявлених порівняльних переваг для i -го товару j -ї країни.

Індекс набуває значень від -1 до 1 ($-1 \leq RSCA_{ij} \leq 1$). Значення більше нуля вказують на те, що країна i має відносні переваги в продуктивній позиції j , і, навпаки, значення $RSCA_{ij}$ менше нуля вказує на відносні недоліки країни i в продукті j . Індекс торговельного балансу TBI використовується для аналізу рівня спеціалізації в експорті для нетто-експортерів або в імпорті для нетто-імпортерів в межах конкретної групи товарів. Індекс TBI розраховується за формулою (6):

$$TBI_{ij} = (x_{ij} - m_{ij}) / (x_{ij} + m_{ij}), \quad (6)$$

де TBI_{ij} – індекс торгового балансу країни j для групи товарів i ; x_{ij} та m_{ij} – експорт та імпорт групи товарів i країни j відповідно. Індекс TBI набуває значень в діапазоні від -1 до $+1$. Значення, що дорівнюють -1 , вказують на те, що країна тільки імпортує, і навпаки, $+1$ вказують на превалювання експорту. Звичайно ж, у випадку, коли країна не експортує та не імпортує, значення будуть дорівнювати нулю, що, в свою чергу, буде вказувати на потенційну можливість певної групи товарів бути експортованою чи імпортованою. Будь-яке значення в межах від -1 до $+1$ означитиме, що країна експортує й імпортує товар одночасно. Країна визначається як «чистий імпортер» певної групи товарів, там де значення TBI є негативним і, відповідно, як «чистий експортер» при позитивних значеннях індексу.

Досліджено, що індекси RCA та RTA відображають порівняльні переваги і конкурентоспроможність вітчизняного товару (агропродовольчого сектору) на європейському (світовому) ринку, що властиві певному виробництву у минулому. З огляду на це, доцільним є також дослідження потенційної конкурентоспроможності. Одним із показників, що найчастіше застосовуються в емпіричних дослідженнях та пройшли наукову апробацію, є показник витрат внутрішніх ресурсів (*Domestic Resources Cost, DRC*). При розрахунку показника DRC порівнюються альтернативні витрати внутрішнього виробництва, а саме: вартість використаних основних ресурсів – землі, праці та капіталу – і

неторгових факторів з доданою вартістю у цінах на кордоні і може бути виражено математичною формулою (7):

$$DRC_i = \frac{\sum_{j=k+1}^n a_{ij} v_j}{P_i^b - \sum_{j=1}^k a_{ij} P_j^b}, \quad (7)$$

де DRC_i – показник витрат внутрішніх ресурсів при виробництві i -го товару; a_{ij} , від 1 до k – коефіцієнти для торгових факторів виробництва; a_{ij} , від $k+1$ до n – коефіцієнти для внутрішніх ресурсів та неторгових факторів виробництва; v_j – ціна внутрішніх ресурсів чи неторгових факторів виробництва; P_j^b – ціна на кордоні для торгових факторів виробництва; P_i^b – ціна на кордоні для торгової продукції.

Значення, $DRC_i < 1$ вказують, що країна має конкурентні переваги у виробництві товару, при цьому слід зазначити, що чим значення менше за 1, тим більш значущою вважається конкурентна перевага. І, відповідно, значення $DRC_i > 1$ вказують на відсутність конкурентної переваги у виробництві конкретного товару.

Встановлено, що методи обчислення порівняльних переваг, що використовують значення щодо обсягів торгівлі у вартісному виразі, можуть мати певні похибки, що викликано державним втручанням, таким як податки, субсидії та інші методи нетарифного регулювання, а також часткове обмеження імпорту, що призведе до викривлення ринкових цін і в результаті спеціалізації. З метою нівелювання можливих викривлень у розрахунку потенційної конкурентоспроможності вітчизняного виробництва окремих видів агропродовольчої продукції необхідно застосовувати показник витрат внутрішніх ресурсів DRC .

У другому розділі «**Проблеми функціонування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції в умовах дії Угоди про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС**» виявлено тенденції зміни обсягів виробництва та споживання основних видів агропродовольчої продукції, здійснено оцінку зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією з країнами-членами ЄС, досліджено конкурентоспроможність і виявлено порівняльні переваги аграрного сектору України в торгівлі з країнами-членами ЄС.

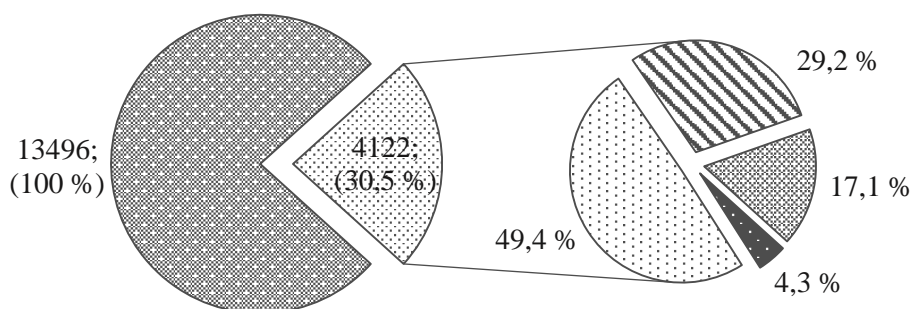
Встановлено, що динаміка зовнішньої торгівлі переконливо доводить посилення економічних зв'язків між Україною та країнами-членами ЄС, зміцнення позицій продукції аграрного сектору вітчизняного виробництва на європейському ринку, зокрема, експорт агропродовольчої продукції за 2010–2016 рр. зріс майже у 2,12 раза (рис. 1). Зростаюча привабливість ринку ЄС підтверджується позитивним сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією за останні роки. Так, за 2011–2016 рр. середнє значення позитивного торговельного сальдо складало 1891,3 млн дол. США, лише у 2010 р. показник мав від'ємне значення – 176,7 млн дол. США.

Рис. 1. Динаміка експорту/імпорту агропродовольчої продукції України, 2010–2016 рр.*

Примітка. *Розроблено автором на основі даних Державної служби статистики України

Визначено частку агропродовольчої продукції у загальному експортному потенціалі України до країн-членів ЄС (рис. 2) із зазначенням відсотка участі кожної із чотирьох груп агропродовольчих товарів.

Групи за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності

- Експорт всього з України до країн-членів ЄС, млн дол. США
- I. Живі тварини; продукти тваринного походження
- II. Продукти рослинного походження
- ▨ III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження
- ▨ IV. Готові харчові продукти

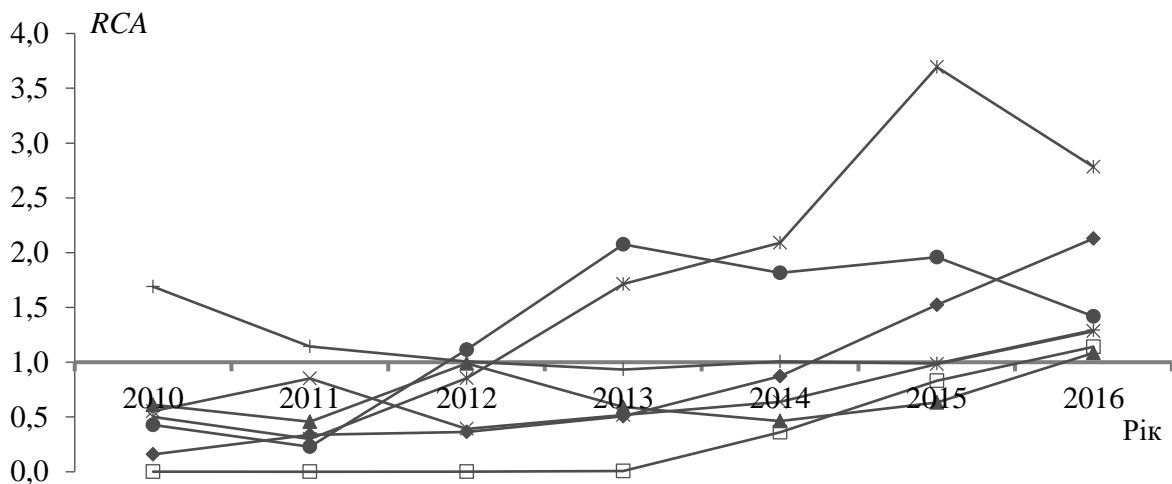
Рис. 2. Питома вага агропродовольчої продукції в загальному експорті України до країн-членів ЄС, 2016 р.*

Примітка. *Складено автором за даними Державної служби статистики України

Розкрито наявність значного рівня концентрації торгівлі у географічному розрізі здійснення імпорتنних та експортних поставок між Україною та країнами-членами ЄС. Так, частка п'яти найбільших торговельних партнерів у 2016 р. становить майже 71 % експортних поставок (Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Франція) і понад 64 % імпорتنних (Італія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Франція).

Встановлено, що вітчизняний експорт агропродовольчої продукції характеризується залежністю від декількох основних товарних позицій, що створює небезпеку значних коливань обсягів та вартості експортних поставок. Так, майже 45 % валютної виручки від експорту агропродовольчих товарів в 2016 р. забезпечили олія соняшникова (25,99 %) та кукурудза (18,48 %). Щодо імпорту агропродовольчої продукції з країн-членів ЄС до України, то розподіл між підгрупами виглядає досить рівномірним з превалюванням продукції з високою часткою доданої вартості.

Проведені індексні розрахунки дають підставу стверджувати, що на тлі зростання обсягів експорту товарів до країн-членів ЄС від початку дії Угоди про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, ряд товарних груп вітчизняних агропродовольчих товарів покращили значення показників щодо виявлених порівняльних переваг (рис. 3).

Групи за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності

- 02 м'ясо та істівні субпродукти
- ◆— 04 молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед
- ▲— 07 овочі
- ×— 08 істівні плоди та горіхи
- *— 11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості
- 20 продукти переробки овочів
- +— 05 інші продукти тваринного походження

Рис. 3. Динаміка виявлених порівняльних переваг за індексом *RCA* вітчизняної агропродовольчої продукції в торгівлі з країнами-членами ЄС за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності, 2010–2016 рр.*

Примітка. *Розроблено автором за даними Державної служби статистики України

Встановлено, що покращення позиції індексу *RCA* за вказаними товарними групами приходиться саме на період запровадження автономних торговельних преференцій ЄС для України від квітня 2014 р., в рамках якого в односторонньому порядку українському експорту надавався доступ до ринку країн-членів ЄС у відповідності до умов Угоди про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Отримані результати розрахунку індексу виявлених порівняльних переваг *RCA* дають можливість стверджувати, що Україна на сучасному етапі розвитку двосторонніх торговельних відносин з ЄС спеціалізується на експорті ресурсних товарів агропродовольчого сектору. Багато в чому саме ресурсні товари, щодо яких Україна має стійку виявлену порівняльну перевагу, і складають основу вітчизняного агропродовольчого експорту до країн-членів ЄС, а саме (групи за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності): 10 зернові культури, 12 насіння і плоди олійних рослин, 15 жири та олії тваринного або рослинного походження, 17 цукор і кондитерські вироби з цукру, 23 залишки і відходи харчової промисловості.

У процесі дослідження визначено спеціалізацію України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС на основі розробленої графічної матриці (рис. 4).

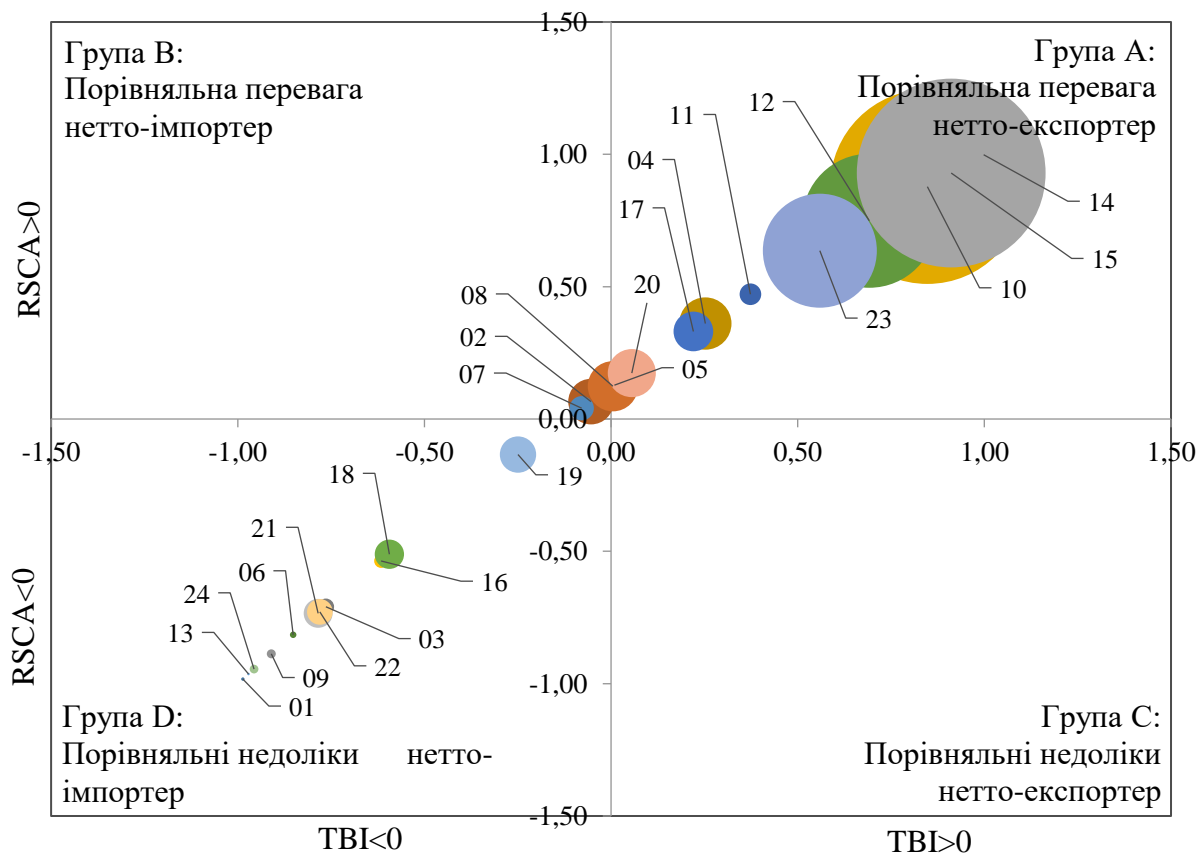

Рис. 4. Графічна матриця спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності, 2016 р.*

Примітка. *Побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Графічна матриця спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності дає наочне розуміння ситуації щодо наявних сильних та слабких сторін зовнішньоторговельної структури країни. Для вирішення поставленого завдання було розраховано симетричний індекс порівняльних переваг *RSCA*, що є індикатором виявлених порівняльних переваг та індекс торговельного балансу *TBI*, що є показником експортно-імпоротної діяльності.

Результатом дослідження агропродовольчої спеціалізації є визначення сильних та слабких сторін зовнішньої торговельної структури країни з прикладним виділенням чотирьох груп у відповідності до наявності чи відсутності виявлених порівняльних переваг та статусу нетто-експортер чи нетто-імпортер по кожній товарній групі згідно Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності.

У третьому розділі «**Стратегічний розвиток ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції**» розраховано потенційну конкурентоспроможність вітчизняного виробництва окремих видів агропродовольчої продукції; виокремлено елементи ефективно-орієнтованих прикладів розвитку аграрних ринків; здійснено економіко-математичне прогнозування тенденцій обсягів експорту агропродовольчої продукції з України до країн-членів ЄС та розроблено пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності.

Розраховано потенційну конкурентоспроможність вітчизняного виробництва окремих видів агропродовольчої продукції. З цією метою використано показник витрат внутрішніх ресурсів (*Domestic Resources Cost, DRC*) (7). Результати детального розрахунку коефіцієнта витрат внутрішніх ресурсів *DRC* (табл. 1) свідчить про те, що виробництво продукції рослинництва у більшості випадків є конкурентоспроможним.

Таблиця 1

Коефіцієнти *DRC* для продукції рослинництва, 2016 р.*

№ з/п	Вид продукції рослинництва	Значення показника	
		<i>DRC</i>	Рівень рентабельності, %
1	Пшениця	0,199	31,7
2	Жито	0,187	24,6
3	Овес	0,183	34,4
4	Ячмінь	0,195	25,4
5	Кукурудза на зерно	0,156	45,7
6	Насіння соняшнику	0,138	63,0
7	Соя	0,155	52,0
8	Ріпак	0,159	45,0
9	Насіння льону-довгунцю	0,519	10,1
10	Цукрові буряки (фабричні)	1,051	24,3

Примітка. *Значення коефіцієнтів *DRC* розраховано автором; значення рівня рентабельності – дані Державної служби статистики України

Обчислення коефіцієнтів *DRC* вказує на те, що виробництво продукції тваринництва в більшості випадків є неконкурентоспроможним на зовнішніх ринках (табл. 2), зокрема, вирощування на м'ясо великої рогатої худоби та виробництво вовни. Виробництво свинини має показник 0,7, що свідчить про «порогові» значення коефіцієнту *DRC*. Децю кращою є ситуація у сфері виробництва решти продукції тваринництва (птиці свійської, що вирощується на м'ясо, молока та яєць курячих).

Таблиця 2

Коефіцієнти *DRC* для продукції тваринництва, 2016 р.*

№ з/п	Вид продукції тваринництва	Значення показника		
		<i>DRC</i>	Рівень рентабельності, %	
1	М'ясо	великої рогатої худоби	1,142	-24,8
2		свиней	0,700	-4,5
3		птиці свійської	0,105	5,0
4	Молоко		0,445	18,2
5	Вовна		1,097	-31,8
6	Яйця курячі		0,544	0,5

Примітка. *Значення коефіцієнтів *DRC* розраховано автором; значення рівня рентабельності – дані Державної служби статистики України

Рівень рентабельності виробництва м'яса птиці та молока вказує на позитивні значення середніх показників, що засвідчує перспективність розвитку вказаних напрямів виробництва продукції тваринництва.

Запровадження міжнародних стандартів виробництва продукції птахівництва та перехід на замкнений цикл виробництва із застосуванням комплексно-автоматизованих технологій дозволило розширити виробникам географію експорту.

Розрахунок показників витрат внутрішніх ресурсів дав можливість спрогнозувати міжнародну конкурентоспроможність вітчизняного агропродовольчого виробництва продукції у майбутніх періодах з огляду на ймовірну зміну вартості внутрішніх ресурсів. Так, значення показників свідчать, що продукція рослинництва, а саме: пшениця, жито, овес, ячмінь, кукурудза на зерно, насіння соняшнику, соя, ріпак та насіння льону-довгунцю мають значний фактор «запасу міцності» з огляду на значення *DRC* в діапазоні min 0,165 – max 0,623. Результати розрахунків дають підстави стверджувати, що навіть за умови суттєвого збільшення витрат внутрішніх ресурсів (до 60 % у відповідності до розроблених сценаріїв) при виробництві вказаних видів продукції буде спостерігатися стійка міжнародна конкурентоспроможність. У сфері виробництва продукції тваринництва в рамках трьох сценаріїв підвищення вартості витрат внутрішніх ресурсів зберігаються значення міжнародної конкурентоспроможності (індекс *DRC*) м'яса птиці, молока та яєць курячих в діапазоні min 0,126 – max 0,870.

Здійснено економічне прогнозування тенденцій обсягів експорту агропродовольчої продукції з України до країн-членів ЄС (млн дол. США) за допомогою статистичного аналізу динамічних рядів (рис. 5).

Рис. 5. Фактичні та прогнозовані тенденції обсягів експорту агропродовольчої продукції до країн-членів ЄС, 2007–2020 рр.*

Примітка. *Побудовано автором на основі власних розрахунків та інформації Державної служби статистики України

У дослідженні використано дані за період 2007–2017 рр. Числовий ряд досліджувався за допомогою методу графічного аналізу, в подальшому відібрані види залежності досліджувались за допомогою пакету статистичного аналізу табличного процесору *Excel*. Для дослідження обрано лінійну модель прогнозування як найбільш прийнятну з точки зору економіки та таку, що має найкращі статистичні показники, зокрема, оцінки параметрів регресії, оцінки рівняння регресії, коефіцієнту детермінації тощо і, таким чином, найкраще відображає наявні тенденції щодо експорту агропродовольчої продукції з України до країн-членів ЄС.

Виокремлено елементи ефективно-орієнтованих прикладів розвитку аграрних ринків на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (*GCI*). Зазначено перелік факторів розвитку національних економік, посилення впливу яких дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки на міжнародному рівні. З'ясовано, що для максимального використання наявного потенціалу сільського господарства необхідно підвищити рівень конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва.

Проведені дослідження дозволили встановити, що до пріоритетних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на зовнішніх ринках належать створення сприятливих умов, що стимулюватимуть торгівлю та інновації; розвиток послуг з підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема малих та середніх; удосконалення навичок і компетенцій підприємств малого та середнього бізнесу, необхідних для участі в міжнародній торгівлі.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено теоретико-методичні підходи дослідження ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення рівня конкурентоспроможності. Результати авторського дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки та пропозиції:

1. На основі наукового вивчення існуючих теоретичних шкіл економіки та сучасних дослідницьких концепцій визначено, що конкурентоспроможність є складним та багаторівневим поняттям. На відміну від конкуренції, яке є процесом ринку, конкурентоспроможність є умовою вираження стану певного суб'єкту в рамках цього процесу. Забезпечення конкурентоспроможності є необхідною умовою економічного зростання. Складність і багатовимірність феномену конкурентоспроможності є причиною відсутності однозначних і широко прийнятих дефініцій. У дослідженні встановлено чітку залежність кожного наступного рівня конкурентоспроможності від переднього. У практиці наукових досліджень застосовується значна кількість показників, проте, до домінуючих варто віднести відносну вартість виробництва, відносну рентабельність, відносну продуктивність, виявлену порівняльну перевагу, відносну забезпеченість ресурсами.

2. Дослідження існуючих наукових підходів дозволило встановити, що ринок агропродовольчої продукції є складною економічною системою, що врівноважується у відповідності до тенденцій попиту та пропозиції через систему ринкового ціноутворення із врахуванням інтересів виробників та інших суб'єктів ринку за рахунок конкуренції. Визначено, що ринок аграрної продукції разом із ринком продовольчої продукції є складовими єдиного ринку агропродовольчої продукції, що, в свою чергу, вирішує одне із найголовніших завдань держави – забезпечення продовольчої безпеки. При цьому, аграрний сектор є основним виробничим сектором та джерелом сировини для сектору харчової промисловості, який включає більш глибоку переробку та трансформацію продуктів.

3. Запропоновано методичний підхід до оцінки порівняльних переваг, що ґрунтується на відносності конкурентоспроможності як категорії. Серед показників, що найчастіше використовується вченими, варто виділити індекс виявлених порівняльних переваг (*Revealed Comparative Advantage, RCA*) та трансформаційні похідні індексу, побудовані на основі торговельних змінних. Використання показників, що формуються на абсолютних величинах, зокрема, об'єм ринку, обсяг експорту, надає недостатню інформацію про конкурентну позицію галузі національної економіки. Індокси, що базуються на концепції *RCA*, відображають порівняльні переваги і конкурентоспроможність певного виробництва у минулому. З огляду на необхідність дослідження потенційної конкурентоспроможності, доцільно застосовувати показник витрат внутрішніх ресурсів (*Domestic Resources Cost, DRC*), що найчастіше застосовується в емпіричних дослідженнях та пройшов наукову апробацію.

4. Встановлено, що Угода про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС надає можливості для модернізації торговельних відносин та економічного розвитку. Інструментами осучаснення є відкриття ринків шляхом поступового скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, а також масштабна гармонізація українських законів, норм, стандартів з тими, що діють у ЄС. Україна продовжує розвивати більш тісні економічні зв'язки з ЄС, про що свідчать зростаючі частки експорту агропродовольчої продукції до країн-членів ЄС (2015 р. – 31,1 %, 2016 р. – 30,5 %, 2017 р. – 36,5 %). Наразі Україна є одним з основних постачальників зернових, зокрема, пшениці, ячменю та кукурудзи на європейський ринок. У середньому частка України в експорті пшениці складає 32 %, ячменю – 45 % і кукурудзи – 48 %. Зростаюча привабливість ринку ЄС підтверджується позитивним сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією за останні роки. У географічному сенсі імпорتنі та експортні потоки між ЄС та Україною мають значний рівень концентрації. Частка п'яти найбільших торговельних партнерів у 2016 р. становить майже 71 % експортних поставок (Іспанія, Італія, Нідерланди, Польща, Франція) і понад 64 % імпорتنих (Італія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Франція). Слід відзначити, що вітчизняний експорт агропродовольчої продукції характеризується суттєвою залежністю від декількох основних товарних позицій: олія соняшникова, кукурудза, макуха та інші відходи олії соняшникової, насіння ріпаку, водночас агропродовольчий імпорнт з країн-членів ЄС до України має переважно рівномірно розподілену структуру.

5. Розраховано показники виявлених порівняльних переваг вітчизняної агропродовольчої продукції в торгівлі з країнами-членами ЄС із застосуванням методики Б. Баласси. Аналіз одержаних значень індексу *RCA* показав, що Україна має виявлені порівняльні конкурентні переваги щодо експорту зернових культур, насіння і плодів олійних рослин, рослинних матеріалів для виготовлення, жирів та олії тваринного або рослинного походження, цукру і кондитерських виробів з цукру, продуктів переробки овочів, залишків і відходів харчової промисловості. Додатково, під час зростання обсягів експорту продукції до країн-членів ЄС від часу набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ряд товарних груп вітчизняних агропродовольчих товарів покращили свої показники у межах виявлених порівняльних переваг. До таких товарних груп слід віднести: натуральний мед, їстівні плоди та горіхи, овочі, м'ясо та їстівні субпродукти, інші продукти тваринного походження. Покращення позиції індексу *RCA*, за вказаними товарними групами, відповідає саме періоду запровадження автономних торговельних преференцій ЄС для України, започаткованих у квітня 2014 р., в рамках яких в односторонньому порядку українському експорту надавався доступ до ринку ЄС на умовах Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

6. Розроблено графічну матрицю спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС на основі розрахунків симетричного індексу порівняльних переваг *RSCA*, що є індикатором порівняльних переваг та індексу торговельного балансу *TBI*. Результатом є

емпіричне визначення чотирьох груп сильних та слабких сторін зовнішньоторговельної структури країни у відповідності до наявності чи відсутності порівняльних переваг та статусу нетто-експортер чи нетто-імпортер. Отримані результати дають підставу зробити висновок, що Україна на сучасному етапі розвитку двосторонніх торговельних відносин з ЄС значною мірою спеціалізується на виробництві та експорті ресурсних товарів агропродовольчого сектору.

7. Розраховано потенційну конкурентоспроможність вітчизняного виробництва окремих видів агропродовольчої продукції, шляхом обчислення показника вартості внутрішніх ресурсів (*DRC*). Результати дослідження засвідчили, що вартість внутрішніх ресурсів, що використовуються для виробництва таких товарів як пшениця, жито, овес, ячмінь, кукурудза на зерно, насіння соняшнику, соя, ріпак є меншою, ніж обсяг залучених або зекономлених коштів. Це означає, що виробництво таких товарів та спрямування їх на експорт матиме порівняльні переваги у зовнішній торгівлі. Подібна сприятлива ситуація склалася для певних товарів галузі тваринництва, а саме: курятини, молока і курячих яєць, що вказує на міжнародну конкурентоспроможність зазначених товарів. Для решти товарних позицій, включених у розрахунок, значення показників ілюструють протилежну ситуацію, тобто вартість витрат внутрішніх ресурсів для таких товарів є вищою, ніж обсяг залучених коштів, що зумовлює необхідність досягнення міжнародної конкурентоспроможності таких товарів. Дослідження коефіцієнту *DRC* дає розуміння доцільності постачання на зовнішній ринок певного продукту, а також може бути корисним в частині обґрунтування необхідності надання державної підтримки з метою реалізації стратегії політики імпортозаміщення.

8. Виокремлено елементи ефективно-орієнтованих прикладів розвитку аграрних ринків на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (*GCI*), що представлено у Звіті Всесвітнього економічного форуму. Зазначено перелік факторів розвитку національних економік, посилення впливу яких дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки на міжнародному рівні. Наразі, у відповідності до рівня ВВП на душу населення та частки експорту сировинних товарів, згідно методології Всесвітнього економічного форуму, Україна входить до групи країн з перехідною економікою, тобто посідає проміжну позицію між ресурсо-орієнтованою та ефективно-орієнтованою економіками. Покращити вітчизняні позиції щодо конкурентоспроможності національних економік та забезпечити якісний перехід не тільки до ефективно-орієнтованої економіки, а і до інноваційно-орієнтованої економіки може забезпечити ґрунтовна робота над всіма факторами та інституціями, визначеними в *GCI*. Звіт, в свою чергу, є нагадуванням про критичну важливість забезпечення конкурентоспроможності у вирішенні міжнародних макроекономічних проблем і закладенні основи для майбутнього процвітання.

9. Запропоновано основні стратегічні напрями підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на ринку ЄС, а саме: 1) формування позитивного бізнес-іміджу; 2) забезпечення

відповідності продукції вимогам країн-членів ЄС; 3) проведення ретельного аналізу конкурентного середовища; 4) формування програми дій із залучення фінансування; 5) прийняття європейських умов ведення бізнесу. Підвищенню конкурентоспроможності як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках мають сприяти такі заходи як об'єднання дрібних фермерських господарств, розвиток виробництва органічної продукції, зниження виробничих витрат, поліпшення виробничих технологій, створення міцного національного бренду. Відповідно, слід враховувати, що розширення і посилення позицій вітчизняних виробників на зовнішніх ринках майже неможливе без вагомій державній підтримки. Крім суто виробничих факторів, реалізація експортного потенціалу значною мірою залежить від наявності державних і недержавних структур із сприяння розвитку експортної діяльності, узгодженості дій всіх суб'єктів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Трокоз Ю. В. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності та напрями її дослідження в контексті євроінтеграційного розвитку. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Вип. 222. С. 231–237.

2. Трокоз Ю. В. Конкурентоспроможність і виявлені порівняльні переваги аграрного сектору України в торгівлі з Європейським Союзом. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 249. С. 390–405.

3. Трокоз Ю. В. Індекс глобальної конкурентоспроможності – як показник макрорівня розвитку національної економіки. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 2/2. С. 12–20.

4. Трокоз Ю. В. Економічна суть, зміст ринку агропродовольчої продукції та практичні рекомендації щодо стимулювання зростання АПК. Економіка та держава. 2017. Вип. 8. С. 99–104.

5. Трокоз Ю. В. The importance of Ukrainian corn in the export potential of the animal industry of Spain. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 91–97.

Тези наукових доповідей:

6. Трокоз Ю. В. Визначення детермінант сільськогосподарської конкурентоспроможності в контексті євроінтеграційного розвитку. Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси в розвитку національних економік: II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, м. Львів, 29 квітня 2015 року: тези доповіді. Тернопіль, 2015. С. 70–73.

7. Трокоз Ю. В. Порівняльні конкурентні переваги аграрного сектору України в торгівлі з ЄС. Проблеми та перспективи розвитку національної економіки в умовах глобалізації: XIV Всеукраїнська науково-практична он-лайн-конференція молодих учених та студентів, м. Острог, 11 березня 2016 року: тези доповіді. Острог, 2016. С. 124–125.

8. Trokoz Y. Competitiveness and comparative advantages of Ukraine`s agriculture sector in trade with the European Union. Economy versus the environment – competitiveness or complementarity. 2016. No 23. P. 215–230.

9. Трокоз Ю. В. Звіт про глобальну конкурентоспроможність – інструмент державно-приватного співробітництва. Глобальні проблеми економіки та фінансів: VIII Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 28 лютого 2017 року: тези доповіді. К., 2017. С. 35–39.

АНОТАЦІЯ

Трокоз Ю. В. Функціонування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції в умовах європейської інтеграції України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018.

У дисертації розглянуто та проаналізовано теоретико-наукові підходи до визначення економічної сутності категоріального апарату «конкурентоспроможність» як основи для аналізу при вивченні питання економічного зростання. Проведено комплексний аналіз інструментів розрахунку виявлених порівняльних переваг.

Проаналізовано стан функціонування Угоди про Поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та ЄС в частині зменшення, скасування та тенденцій щодо використання тарифних квот ЄС при здійсненні експорту вітчизняної агропродовольчої продукції до країн-членів ЄС. Розроблено графічну матрицю спеціалізації України в торгівлі агропродовольчими товарами з країнами-членами ЄС.

Визначено потенційну конкурентоспроможність окремих видів агропродовольчої продукції вітчизняного виробництва. Здійснено економічне прогнозування тенденцій обсягів експорту агропродовольчої продукції з України до країн-членів ЄС. Розроблено пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на зовнішніх ринках.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, євроінтеграційний розвиток, ринок агропродовольчої продукції, виявлена порівняльна перевага, торгівля агропродовольчою продукцією, Індекс глобальної конкурентоспроможності, підвищення конкурентоспроможності.

АННОТАЦИЯ

Трокоз Ю. В. Функционирование рынка конкурентоспособной агропродовольственной продукции в условиях европейской интеграции Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 «Экономика и управление национальным

хозяйством». Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины. Киев, 2018.

В диссертации рассмотрены и проанализированы теоретико-научные подходы к определению содержания понятия «конкурентоспособность» как основы для анализа при изучении вопроса экономического роста. Выделены методические основы исследования конкурентоспособности агропродовольственной продукции на внешних рынках.

Проведен анализ современного состояния функционирования Углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли между Украиной и ЕС в части уменьшения, отмены и тенденций по использованию тарифных квот ЕС при осуществлении экспорта украинской продукции в страны-члены ЕС. Разработана графическая матрица специализации в торговле агропродовольственными товарами со странами-членами ЕС.

Исследована потенциальная конкурентоспособность отдельных видов агропродовольственной продукции отечественного производства. Осуществлено экономическое прогнозирование развития экспорта агропродовольственной продукции из Украины в страны-члены ЕС. Разработаны приоритетные направления повышения конкурентоспособности отечественной агропродовольственной продукции на внешних рынках.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, евроинтеграционное развитие, рынок агропродовольственной продукции, выявленное сравнительное преимущество, торговля агропродовольственной продукцией, Индекс глобальной конкурентоспособности, повышение конкурентоспособности.

ANNOTATION

Trokoz Y. V. Functioning of the market of competitive agri-food products under conditions of the European integration of Ukraine. – The Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.03 Economics and Management of National Economy. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the verification of theoretical, methodical and practical aspects of functioning of the market of competitive agri-food products under conditions of the European integration of Ukraine.

In the process of scientific research, the theoretical and scientific approaches considered and analyzed for the purposes of determining of the concept content «competitiveness» – as a basis for analysis in the process of a study of the economic growth issue.

The existing indicators of the international competitiveness of the agri-food sector of the economy, depending on the method of their calculation were examined. The analysis of the main most common definitions of competition as a scientific concept reflecting the process of the market was carried out. It was established that taking into account the multidimensional nature of the category is the need to determine its content in each case, depending on the goals for which it was formed.

The evolution of approaches to definition of the essence of the market in terms of economic ideas was analyzed; the existing approaches of understanding the concept of «agri-food market» in the scientific community were explored. The arguments in relation to considering the reasonability of agrarian sector`s products as well as products of sector of the food industry as the components of a single market for agri-food products have been provided.

The methodological foundations of research on the competitiveness of the agro-food products market were emphasized and the theoretical and scientific approaches to the concept of «revealed» comparative advantage were considered and analyzed. It was proposed to carry out a research of competitiveness based on the methodology of comparative advantages of B. Balassa and transformation derivatives of the *RCA* index. The reasonability of research of foreign trade specialization of the country with use of a graphic matrix was outlined. In order to investigate potential competitiveness in the future, it was proposed to use the Domestic Resources Cost (*DRC*) index, which is calculated in order to measure the comparative advantages of various policy options.

The analysis of the current conditions of functioning of a widespread in content trade agreement – Deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU has been carried out in terms of reduction, cancellation and tendency in relation to use of tariff quotas of the EU in the course of export of Ukrainian products to the EU market.

Using empirical research methods, a list of domestic agri-food groups with the revealed comparative advantages in trade with the European Union countries was determined. The basis for calculation of revealed comparative advantages the methodology for the first time proposed by B. Balassa for identification of weak and strong export sectors of the country. The conditions of trade agri-food products between Ukraine and the EU were analyzed, as well as the research in competitiveness of domestic commodity groups of agri-food products based on *RCA*, *RXA*, *RMP* and *RTA* indexes was completed.

For the purposes of more efficient research of the country`s specialization, a graphical matrix was built, that consequently resulted in a clear understanding of the situation regarding the existing strengths and weaknesses of the external trade structure of the country. In order to find solution for this task, a Revealed Symmetric Comparative Advantage index (*RSCA*), that is an indicator of comparative advantages, as well as the Trade Balance Index (*TBI*), that is an indicator of export – import activity were calculated.

The potential competitiveness of domestic production of certain types of agri-food products in the future was examined. For this purpose, the indicator, that is most often used in empirical studies, and has been scientifically tested was used, namely, the indicator of Domestic Resource Cost (*DRC*). It was established that the presence of competitive advantages in the production of a certain type of product determines the specialization of the country in trade in the foreign markets. The results of *DRC* analysis allow to determine whether the production of a certain type of goods has comparative advantages for a particular subject, that is, determines the effectiveness of the use of internal resources of the subject in order to save (or earn) money unit in

comparison with the use of other resources for production. It is analyzed that even with a significant increase in the cost of domestic resources, a certain part of agri-food products maintain their competitiveness, while for the rest part the increase may affect the deterioration of international competitiveness.

Calculation of domestic resource costs made it possible to plan the international competitiveness of domestic agri-food products in future periods, taking into account the likely change in the value of domestic resources. For the purposes of forecasting, the development of agri-food exports from Ukraine to the countries of the European Union was used method of dynamic series.

Topical issues of national economy development on the basis of the Global Competitiveness Index (*GCI*) were revealed. It was established some potential approaches for improving the competitiveness of domestic agri-food products in foreign markets. It was found out that in modern conditions ensuring expansion and strengthening of positions of domestic producers in foreign markets is almost impossible without significant state support. In addition to purely production factors, the realization of export potential largely depends on the availability of state and non-state structures to promote export activities, coordination of actions of all involved subjects.

Key words: competition, competitiveness, development of European integration, agri-food market, revealed comparative advantages, agri-food trade, Global Competitiveness Index, enhancement of competitiveness.